

Tallér Júlia

Az autonómiamotívum megjelenése a Montessori-módszerben

*„Minden egyes gyerek egyéniségének
megfelelő utat kell engedni a megnyi-
latkozásra és külön az ő egyéniségé-
nek megfelelő módon kell vele bánni.”*

Maria Montessori

Montessori módszerének kiindulópontja az önmagától aktív gyerek. Az „önmagától aktív” azt jelenti, hogy a gyerek maga, belső késztetéseivel fejlesztí önmagát, minden lépésével arra törekszik, hogy független-
né válhasson. Egy belső, a külső személő által néha láthatatlan, fejlődési
terv vezérfonala mentén haladva fejlődik és építi fel saját személyiségét.
Megtanul ülni, állni, beszélni, finomítja érzékszerveit és ismerkedik a vi-
lággal anélkül, hogy külső motivációs eszközökkel ráhatást kellene gya-
korolnunk ezekre a folyamatokra. Ez az autonóm építkezés egy tudatos
terv alapján zajlik, amelyben megtalálható az alapok kimunkálása, majd
a biztos alapokra támaszkodó egyéni kibontakozás.

Montessori alapelvei

A gyermek születésétől fogva önállóan ismerkedik a világgal. Fejlődése
során nemcsak a mozgást, beszédet és egyéb emberi képességeket sajátítja
el, hanem beilleszkedik környezeté feltételei közé is. Montessori szerint
a gyerekekben születésüktől kb. 3 éves korukig található egy abszorbeá-
ló, mindent magába szívó értelem, ez a **pszichikus embrió kora**. Ilyenkor
a gyermek globálisan orientált, szivacs-ként szív fel mindet, amit a környe-
zetében lát, hall, tapasztal, érez. Befogad elemzés, értelmezés, kapcsolatok
keresése nélkül. Az abszorbeáló lélek nem akarati, tudatos szinten építke-
zik, hanem a belső szenzibilitások vezetésével. Az általános befogadáson
túl szenzitív periódusok is segítik ezt a folyamatot. A gyermek önfejleszt-

tése során ösztönösen szív magába mindent, majd a gyarapodó tapasztalat az ösztönösséget fokozatosan a tudatos ismeretszerzés irányába tolja át. Ekkor már az új tudás megszerzése valódi munka, tudatos tanulás eredménye lehet. Óvodás korra nő a differenciált érdeklődés mértéke. Ez a finommotorika fejlesztésének, az első fogalmi kategóriák, szociális- és szimpátiaviszonyok megjelenésének az időszaka. A gyerekek tudattalan befogadóból emberépítővé válik.

A szelektív figyelem vagy **érzékeny (szenzitív) periódus** egy olyan időszakot jelent, mely során a gyermek spontán fordul környezetének bizonyos területei felé. Ebben az időszakban az adott dologról – mivel belülről fakadó érdeklődés az alapja – hihetetlen mennyiségű információt képes elsajátítani. (Gondoljunk például egy óvodás korú kisfiúra, aki az utcán sétálva, az összes szembejövő autó márkáját fel tudja sorolni; vagy egy kislányra, aki a rendszámok betűit kérdezzgetve, önállóan megtanul olvasni stb.!) Ez a nagy belső energiával zajló, nem egymásra épülő, de egymást követő megismerési igény segíti a gyereket abban, hogy tudását elmélyítse. Az érzékeny periódusok teszik lehetővé, hogy a gyermek a környezetében eligazodjon vagy motorikus izomrendszerét tökéletesre fejlessze. A korai gyermekkor érzékeny fázisai eleinte a rendre, a beszédre, és a mozgásra irányulnak. Később, ahogy az idegrendszer éretté válik, az érzékszervek fejlesztése kerül előtérbe. Végül az érzékszervek kimunkálásával megteremtődnek az értelmi fejlesztés feltételei. A gyermek pontosan érzi, hogy fejlődéséhez mikor mire van szüksége. Eszerint fordul környezetébe bizonyos részletei felé. Minden fontos képesség, készség elsajátításának megvannak a legalkalmasabb időszakai. Ezek igazi időkapuk, ha becsukódnak, valódi hiányt hagynak maguk után. Egy érzékeny periódus kielégítetlensége okozhat feszült állapotot, lelki zavart is.

Ha a gyermek belső érdeklődéséből fakadóan foglalkozik egy dologgal, eljuthat a mély figyelem állapotáig, melyben a környezet zavaró körülményeit is képes figyelmen kívül hagyni. Figyelmét oly módon tudja polarizálni, hogy csak a számára fontos információk jutnak el tudatáig. **A figyelem polarizációja** nem más, mint egy tartós reakció bizonyos külső feltételekre. Időt, külső tényezőket kizárva a gyermek teljes mértékben azzal foglalkozik, figyelmét, mozgását arra fókuszálja, ami őt igazán érdekli. Ebben a munkában kitartó, nem fárad el és ebből nehezen kibillenthető. A szellemi összeszedettség ilyen magas szintje különleges állapot, mely belső nyugalmat, örömet és a „képes vagyok rá, tudom” érzését adja. Ez

az intenzív koncentráció csak abban az esetben tud létrejönni, ha a gyerek maga (belső készítetési hatására) választja ki a számára optimális nehézségű tevékenységet, a tevékenységnek nincs időkorlátja és nincs külső ellenőrzése, értékelése. (Csíkszentmihályi Mihály a flow, az áramlatélmény jelenségét is hasonlóan írta le Montessori megállapításai után néhány évtizeddel. Az ő kutatásai is azonos feltételek megléte esetén igazolták ennek a különleges állapotnak a létrejöttét.)

Az emberben létrejövő belső változások sorozata egy meghatározott „menetrend” szerint történik. Ha támogatjuk ezt, kiteljesedik a személyiség, ha túl sok gátat állítunk, megzavarjuk a fejlődést, s ez deviáns viselkedéshez vezethet. A pontos keretekkel meghatározott, szabad „mozgástér” (melybe a túl lassan haladó vagy gyors léptekkel előre „rohanó” tanuló egyéni üteme is belefér) a gyermek figyelmének, érdeklődésének, kitartásának fokozott növekedéséhez vezet. **A gyermek szabadsága** eleinte fejlődési szabadságot jelent, vagyis azt, hogy saját felépítését belső készítetési által választott lépésekkel számára szükséges időt megkapva teheti. A belső készítetések által választott tevékenységek kiegyensúlyozottságot, örömet és fegyelmezettséget adnak a gyerekeknek. Megszűnik minden ellenállás, passzivitás és viselkedésbeli nehézség. Vagyis, ha egy gyermek egy maga választotta tevékenységre koncentrálni, megjelenik a szabadságban a spontán fegyelem. Montessori ezt a jelenséget **normalizációnak** nevezi. Az eleinte rövid figyelmi terjedelemmel rendelkező gyerek megtanul szelektálni a külvilág által kínált témák, tevékenysége között, miközben egyre hosszán tartóbban tud összpontosítani a maga által választott, optimális terhelést kínáló tevékenységére, és ez a tevékenység meglelégedéssel tölti el őt. Ebben a Montessori által leírt szocializációs folyamatban a gyermek aktív, kezdeményező, belső motivációi által szerez tudást, tapasztalatot, és fejleszti saját személyiségét.

A gyermek szabadságának alapja tehát a fejlődési aktivitás. A szabadság létrejötte fejlődés következménye, melyben a gyermek saját akaratát a nevelés támogatásával éri el. Azoknál a gyerekeknél, ahol a felnőtt kontroll, az irányítás nagyon domináns, mindig megmondják, hogy mit, mikor, hogyan kell csinálni, kevésbé érvényesülhetnek a gyerek valódi vágyai, igényei, nehezen tud a saját akarat kialakulni. Dacosság, düh és ellenállás lesz a következménye, valódi szabadság és harmonikus személyiség nem tud kialakulni. Akkor tud optimálisan fejlődni a személyiség, ha a felnőtt által adott határok és segítségnyújtás pont annyi, amennyire az adott pilla-

natban a gyerekeknek szüksége van. Ha szülőként vagy pedagógusként értő figyelemmel fordulunk a gyerek felé, ott segítünk vagy korlátozunk, ahol szüksége van rá, és ott engedjük a saját választást és tapasztalatszerzést, ahol az a fejlődést támogatja, megteremtjük a normalizálódás feltételeit.

A szabadság megteremtéséhez a gyerekeknek olyan környezetet kell biztosítanunk, amelyben lehetőségük nyílik a szabadon választott, rendezett tevékenység végzésére. A környezeti motiváció fontos, ez ébresztheti fel a gyerek figyelmét, érdeklődését. A felkínált eszközök célszerű használata a „szellemi rendhez”, pontos használata a mozgás koordinációjához vezet. A szellemi rend és a mozgáskoordináció megléte teremti meg a koncentrációt. A koncentráció hosszabb fenntartását az érdeklődés alapú szabad választás segíti. Ezek meglétével alakul ki a cselekvési szabadság, a személyiség.

A felnőttek által **berendezett környezet** (melybe a szociális tér is beletartozik) akkor hatékony, ha kellően progresszív, ahol a gyerek szabadon megnyilatkozhat, felfedezheti önmagát s a körülötte lévő világot. Ahhoz, hogy mindez megvalósulhasson, úgy kell berendezni a termeket, hogy a benne élő gyerekek számára átlátható, elérhető és érdeklődést felkeltő legyen. Csak valódi tevékenységekre inspiráló, előkészített környezetben tudjuk a gyerekek számára oly fontos szabadságot biztosítani. Ebben a környezetben tud érvényesülni a szabad választás, mely az emberi méltóság erősödéséhez vezet. A gyerekek születésüktől fogva önállóságra vágyanak. A felnőttek feladata, hogy fejlődésük megfelelő támogatásával segítsék a gyerekeket, hogy önállósági törekvésük a személyiségük integrálódó részeként fejlődhessen, a teremtő-alkotó energiák által ösztönösen használt akarati, önállósági törekvésektől eljussanak a független, ám szociálisan érzékeny, mások igényeit is figyelembe vevő, autonóm felnőtt személyiség kialakulásáig.

A gyerek tehát önmaga szeretné felépíteni önmagát a saját érdeklődésének, szükségleteinek megfelelően. Ezért olyan környezetet kell biztosítanunk, ahol ezt a lehető legkönnyebben megteheti, és ami kellőképpen motiváló és alkalmas az önálló ismeretszerzésre. Ebből következik a tematikusan berendezett, önálló tanulásra, saját tapasztalatszerzésre alkalmas eszközökkel megtöltött tanulási tér.

A Montessori által megteremtett környezetben a gyerekek szabadon mozoghatnak, bármikor felállhatnak, odébb mehetnek, és más helyen folytathatják munkájukat. Mivel nincsenek a szokásos 45 – 10 – 45 perces

iskolai rendszerben helyhez kötve, nem alakul ki bennük a kielégítetlen mozgásigényből fakadó feszültség, mely a figyelem tartósságát, fennmaradását gátolhatja. A tanulók a nyitott polcokon elhelyezett eszközök közül szabadon választhatnak, választásukért azonban felelősséggel tartoznak. Mivel a gyerekek egyéni érdeklődésük és tudásszintjük szerint választanak, az oktatás egyénre szabott, az igényeknek megfelelő ütemezésű. Ahhoz, hogy ez a rendszer órától, frontális oktatástól mentesen, hatékonyan működhessen, konkrét, jól meghatározható keretekre van szükség. Pl.: a diák csak olyan eszközt vehet le a polcról, melyet már ismer; ugyanoda és ugyanúgy kell az eszközt visszatennie, ahonnan elvette, hogy mások is tudják használni stb.

Az önálló ismeretszerzés része, hogy önmagam visszajelzést kapjak arról, hogy a munkámat jól végeztem-e. Minden Montessori-eszköznek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a gyerek önmagát, a munkáját önállóan ellenőrizze. Az **önellenőrzés** segíti a frusztrációmentes szembenézést. A hiba azon túl, hogy hozzájárulhat a helyes megoldás megtalálásához, csak annak a jele, hogy az adott ismerettel még kicsit tovább kell foglalkozni. Hagyni kell, hogy hibázzanak a gyerekek, hogy aztán a hibák elemzésével eljuthassunk a jó megoldáshoz. (A tanár nem javít a füzetekbe stb., hiszen a hiba neki is csak jelzés arra, hogy az adott gyereknek még segítségre vagy gyakorlásra van szüksége, még nem haladhat tovább.)

A pedagógusszerep a Montessori-pedagógiában

Montessori szerint: „Tudatára kell ébrednünk, hogy a gyerek nem azt kívánja tőlünk, hogy helyette cselekedjünk, hanem azt, hogy engedjük őt cselekedni és magát a maga módja szerint kifejezni (...) a gyerek lelkében szunnyadó erőket az aktív megnyilatkozás mezejére kell vezetni.”

Ha elfogadjuk, hogy minden gyerek más, adott pillanatban máshol tart a saját fejlődési folyamatában és eltérő dolgok érdeklik aktuálisan, akkor el kell vetnünk a csoportos, frontális oktatási formákat és az egyéni támogatás felé kell fordulnunk.

Montessori pedagógiája új elvárásokat támaszt a nevelőkkel szemben. Ebben a szemléletmódban a szakember inkább nevelő, az oktatóval szemben. Attitűdjének alapja az egységben, teljességben szemlélés, az önállóság és önkibontakoztatás segítségével. A segítő nevelő, megfelelő személyes

kapcsolatot kialakítva, a háttérből irányítja tanítványai fejlődését. A tanulók önmegvalósítási törekvéseit minden oldalról (intellektuálisan, emocionálisan, fizikailag) támogatja. Ismeri tanítványait, a folyamatos, beavatkozás nélküli megfigyeléseire támaszkodva mindenkinek a saját fejlődési szintjének és érdeklődésének megfelelő eszközt vagy új ismeretet mutatja. A gyerek a már megismert eszközök, feladatok közül saját maga választ, és egyéni ütemben, a számára szükséges időben gyakorol az eszközökkel.

A pedagógusnak a gyermekben meglévő tevékenységi szükségletet kell kihasználni oly módon, hogy azt passzív segítőként hagyja kielégülni. A pedagógus feladata, hogy miután megfigyelte a gyereket (érdeklődés, fáradékonyság, tanulási stílus, haladási szint stb. figyelembe vételével), a gyermek és környezete között – megfelelő, önállóan használható eszköz segítségével – kapcsolatot teremtsen. A gyerekeknek meg kell adni a szabadságot arra, hogy önmagát ezen eszközök által fejleszthesse. Szabadságának feltétele a fejlődés szempontjából tudatosan berendezett tárgyi és szociális környezet, melynek megteremtése a felnőtt nevelő felelőssége.

A tanuló önállósága

„Segíts, hogy magam csinálhassam!” – Maria Montessori módszerének mára már mottójává vált mondata – a gyermek belső igényeinek megfogalmazásával jól tükrözi azt a pedagógiai megközelítést, amely a gyermekek önállóvá válásához, a helyes önértékelés kialakulásához elengedhetetlenül szükséges. Az önálló döntésekre, önértékelésre képes személyiség csak olyan nevelési légkörben tud kialakulni, ahol lehetőség van a „biztosítóköteles” ugrásokra. A frontális oktatással, a *mindenki ugyanakkor, ugyanazt a pedagógus irányítása alatt* nevelési elvvel szemben éppen az az egyik kifogás, hogy nem engedi a tanulóknak, hogy biztonságos körülmények között kipróbálhassák önmagukat. Nincs lehetőség a választásra, a saját döntés alapján megtervezett, önálló út bejárásával járó tapasztalatszerzésekre.

Az önállóság fontos eleme a választás, azaz a döntés is. A tanulói döntés pedagógiai jelentősége nagy. A tanítási-tanulási folyamat hatékonyságát befolyásolja, hogy a benne résztvevő diákoknak mekkora döntési teret biztosítunk. Szükség van arra, hogy a gyerekek maguk dönthessenek az őket érintő kérdésekben. Fontos, hogy a tanulók fejlődéséhez, egyéni igényeiket

figyelembe vevő feladatok, eszközök álljanak rendelkezésre. Ha a felkínált lehetőségek közül a diák választhat (dönt), érdekeltté válik. A maga által kitűzött célért, saját felelősségére gyakorol. A saját döntéssel elkerülhető, hogy a diák önmaga sikerességéért vagy sikertelenségéért a felnőttre hárítsa a felelősséget. Ha én döntöttem valamiről, én is felelek érte, rajtam (is) múlik a teljesítményem. Ez az útja annak, hogy a gyerekek választásra, döntésre képes, gondolkodó, aktív felnőttekké váljanak. Fontos, hogy az önállóan végzett feladatok után lehetőség legyen az önkontrollra. Az önellenőrzés során a gyerekek önmaguk kaphatnak visszajelzést munkájuk sikerességéről. A külső kontroll nélküli visszajelzés a hibák frusztráció nélküli felismerésére és ezáltal kijavítására, a siker mélyebb belső megélésére ösztönöz. Az önértékelés első lépésének tekinthető ez a tevékenység.

A tanuló önértékelése

Saját munkánk, teljesítményünk objektív megítélése nem könnyű. Sok felnőttnek sem sikerül pontos értékelést adnia önmagáról. Gyakran keresünk kifogásokat, külső tényezőkre hárítjuk a felelősséget az esetleges hibákért. Bár valóban léteznek olyan külső hatások, melyek befolyásolhatják teljesítményünket, valójában cselekedeteink minősége elsősorban rajtunk múlik.

Hosszú, következetesen végigvitt folyamat eredménye, hogy a tanulók megtanulják önmagukat, önmaguk munkáját értékelni. Az önértékelés akkor lehet sikeres, ha a fejlődési fokokkal, a követelményekkel, az elérendő célokkal tisztában vannak a tanulók. Az első lépés, hogy a személyes formatív értékelés során képesek legyenek a diákok ellenőrizni elvégzett feladataikat. Az önellenőrzés, amely nem más, mint egy külső etalonhoz való viszonyítás, először ad jelzést a tanulónak arról, hogy mennyire tudta pontosan használni a választott eszközt vagy sikeresen megoldani egy feladatot. Ehhez olyan kognitív ismeretekkel kell rendelkeznie, mint az összehasonlítás (azonosság-különbség), válogatás, relációk stb. Csak ezek birtokában tudja megítélni munkáját. Az elkészített feladatok önálló javítása során tapasztalatot szerezhet arról, hogy mennyire képes egyedül kijavítani a vétett hibákat. Kiderülhet, hogy mi az oka a hibázásnak (egyszerű figyelmetlenség, tudásbeli hiány, motiváció hiánya stb.).

A munka végeztével megfogalmazhatók a tapasztalatok:

- Mi alapján választotta a feladatot, eszközt?
- Sikerült-e jól megoldani?
- Könnyűnek vagy nehéznek érezte a munkát?
- Ellenőrzéskor talált-e hibát?
- Önállóan ki tudta-e javítani?
- Miben látja a hibázás okát?
- Mi tetszett legjobban a feladatban?
- Mi volt a legkevésbé szimpatikus a munkában?

Amikor lehetőséget adunk a gyerekeknek arra, hogy végiggondolják, mit tanultak eddig, egyben tudatosítjuk bennük azt is, hogy elértek valamit, hogy tudásuk gyarapodott. Az összegzés során jöhetnek rá arra, hogy sok mindent most próbáltak ki először. Mikor újra megnézik régebbi munkáikat, rádöbbennek, mennyit fejlődtek. Az önértékelést segíti az önismeret, melynek része a tanuló saját tanulásáról szerzett tapasztalata. Minél pontosabban ismeri egy diák önmaga tanulási viszonyát, annál reálisabb célokat és feladatokat tud maga elé kitűzni.

A humánspecifikus motívumok fejlesztése fontos alapját adja a különböző pedagógiai irányzatoknak. A sokoldalú fejlesztésre fókuszáló módszerekben megtalálható minden motívum erősítése. A módszertani sajátosságot az adja, hogy az adott irányzat melyik motívumra fókuszál leginkább. Montessori módszerében is megjelenik mind a hat terület, de az autonómiaszükséglet kielégítése kapja a legnagyobb szerepet. A Montessori-módszer ezzel arra törekszik, hogy minden gyerekből kiteljesedő felnőtt válhasson.

Felhasznált irodalom:

Kim Rita: A belső motivációt befolyásoló tényezők és megjelenésük a Montessori-pedagógiában Új Pedagógiai Szemle, 1998. 3.

<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00014/1998-03-ta-Kim-Belso.html>

Pedagógiák az ezredfordulón Szöveggyűjtemény Szerk.: Pukánszky Béla-Zsolnai Anikó, In.: Bíróné Balogh Vilma-Bordács Margit- Németh András: Maria Montessori pedagógiája Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Maria Montessori: A gyermek felfedezése Herder Kiadó, Budapest, 1995.

Maria Montessori (1978): Az ember nevelése Tankönyv Kiadó, Budapest.

